

GEOGRAFIYA FANIDAN MUSTAQIL TA'LIMNI MASOFAVIY TASHKIL
ETISH SHAKLLARI

Baymuradova S.E.

*Toshkent davlat pedagogika universiteti, Geografiya va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi
Yakubova M.*

*Toshkent davlat pedagogika universiteti, Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari ta'lim yo'nalishi
talabasi.*

Annotatsiya: *Maqolada geografiya fanini masofaviy o'qitishda mustaqil ta'limni tashkil etish shakllari, mustaqil ish va mustaqil ta'lim tushunchalarining farqi, mustaqil ta'limni tashkil etishda talabalarning qiziqishi, ehtiyoji va bilim darajalarini hisobga olish, o'quv faoliyati bilan bog'liqligi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Mustaqil ta'lim, mustaqil ishni tashkil etish shakllari, mustaqil o'qish, masofaviy kurslar, individual, guruhli, ommaviy mustaqil ta'lim turlari va b.*

Ma'lumki, oliy ta'lim muassasalari oldiga chuqur nazariy va amaliy kasbiy bilimlarga ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash vazifasi qo'yilgan. Shuning uchun, birinchi vazifa - oliy ta'lim muassasalari tizimini rivojlantirish, o'qitish sifatini oshirish va uning samaradorligini ko'tarishdan iborat. O'qitish samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri - talabalarning mustaqil ishlashga psixologik, nazariy va amaliy tayyorgarligidir. Biroq, talabalarning oliy ta'limgacha bo'lgan tayyorgarliklari jarayonida mustaqil ta'lim bilan ishlash imkoniyatlari va ko'nikmalari to'liq shakllanmaganligi bois, oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi talabalarda o'quv mexnat madaniyatini shakllantirish yo'li bilan ularning mustaqil ta'limiga alohida e'tibor qaratib boradi. Bu bo'lajak mutaxassisga nafaqat Oliy ta'lim muassasasi o'qitish sharoitlariga moslashish, balki butun mexnat faoliyati mobaynida doimiy kasbiy o'sishiga imkoniyat beradi. Ushbu vazifani amalga oshirishning murakkabligi, o'quv jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish va talabalarning mustaqil ta'limini tashkillashtirishda ilmiy asoslanganlik darajasi talab etiladi. Shu sohada amalga oshirilgan ko'pgina ilmiy ishlarning natijalari, talabalar mustaqil ta'limini rejalashtirishda hajm bo'yicha va vaqt bo'yicha zaruriy tartib mavjud emasligini, o'quv jarayonining ushbu ko'rinishida foydali ish koeffitsientining juda pastligini ko'rsatmoqda. Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishda, xar bir predmetni yil davomida, uni o'rganishga mo'ljallangan vaqt va materialni egallashning zaruriy darajasini e'tiborga olgan holda o'rganish uchun sarf qilinadigan vaqtni aniqlashdan boshlashadi.

Talaba mustaqil ta'limining asosiy maqsadi - o'rgangan nazariy bilim, amaliy ko'nikmalarini tizimlashtirish va mustahkamlash, nazariy bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish, psixologik hamda pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirish, kompetensiyalarni shakllantirish (xususiy va kasbiy), me'yoriy, huquqiy hujjatlar, ma'lumotlar va maxsus adabiyotlar bilan ishlashdan iboratdir.

Geografiya ta'limda ham talabalarning mustaqil ta'limini masofaviy tashkil etishda quyidagilarga alohida ahamiyat qaratish lozim:

- mustaqil ishning mavzusi, maqsadi va mazmunini tanlashni amalga oshirish;
- mavzuga doir maxsus adabiyotlar katologini shakllantirish;
- xorijiy adabiyotlardan foydalanish ko'nikmalari rivojlantirish (elektron kutubxona);
- axborot ta'lim muhitida subyektlar bilan o'zaro aloqani yo'lga qo'yish, internet tarmoqlari va manbalaridan keng foydalana olish (videokonferensiya, messendjer dasturlar, web-sayt, elektron pochta va h.);
- mavzuga oid muayyan muammo va vazifalar bo'yicha ma'lum yechimga kelish hamda uning optimal variantini tanlash uchun kerakli bo'lgan mustaqil fikrlash ko'nikmasi hosil qilish.

Shaxsning mustaqil ijodiy ishlash jarayonida shakllanib va mustahkamlanib boradigan mustaqil ta'limni tashkil etish jarayoni ko'pchilik tadqiqotchilar tomonidan umumiy muammo sifatida o'rganiladi. Jumladan, bu boradagi ishlarning bir qismida talabalarning mustaqil ta'lim olishlarini tashkil etishga shaxs nuqtai nazaridan yondoshish ko'zga tashlanadi. Bunda u faol, ta'limda, kasbiy mahoratini oshirishda yuqori natijalarga erishishga intiluvchi, pedagoglik kasbini tanlash va egallash ishida jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiquvchi shaxsni shakllantirishda mustaqil ta'lim muhim omil sifatida qaraladi.

Mustaqil ta'lim mustaqil fikrlash tushunchasi bilan uzviy bog'liqdir. Shu o'rinda mazkur tushunchaga berilgan ta'rifni ham keltirib o'tish joiz: —Mustaqil fikrlash - insonning o'z oldida turgan muammolarni maqsad va vazifalarini belgilagan holda o'z bilimi va hayotiy tajribalariga tayanib, turli yo'l, usul, vositalar yordamida, o'zining intellektual imkoniyatlari darajasida mustaqil ravishda hal qilishdan iborat bo'lgan aqliy faoliyatidir [3]. Talabalarda mustaqil ish bajarish ko'nikmalarini shakllantirishni turli o'quv predmetlarini o'qitishda amalga oshirish mumkin. Masalan, Geografiya o'qitish metodikasi fanidan mustaqil ish mazmuni fan mazmuniga mos holda, talabalar mustaqil faoliyatini faol tashkil etishga, ularni oldiga qo'yilgan didaktik maqsadlarni bajarishga yo'naltirilgan va shunga maxsus ajratilgan vaqt tushuniladi. Shuningdek, mustaqil ta'lim jarayonida fanga oid bilimlarni qidirish, ularni anglab yetish, mustahkamlash, ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda rivojlantirish, bilimlarini umumlashtirish, tizimlashtirish jarayoni tushuniladi.

Ayni vaqtda ilmiy va o'quv adabiyotlarda «Mustaqil ta'lim olish», «Mustaqil o'qish», —Mustaqil ish, tushunchalaridan sinonimlar sifatida foydalanilmoqda. Ilmiy-tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili asosida bizningcha mustaqil ta'lim va mustaqil ishga quyidagicha ta'rif beriladi: Mustaqil ta'lim – mutaxassis yordamida yoki yordamisiz biror vazifa (masala, muammo) ni mustaqil o'rganish asosiga quriladigan o'quv faoliyati jarayonidir (mavzu yuzasidan topshiriqlar, referatlar, maqola, tezislarni tayyorlash, kurs va bitiruv malakaviy ishlari ustida ishlash jarayonida, malakaviy va dala amaliyotlari davomida olib boriladigan mustaqil faoliyatlar natijasida mustaqil ta'lim tarkib topadi). Mustaqil ish bu shunday ishki, bevosita o'qituvchi ishtirokisiz bajariladigan, lekin uni bajarishda, shu vaqt uchun maxsus taqdim etilgan, bunda talabalar ongli ravishda o'z maqsadlariga erishish, o'z kuchlaridan foydalangan holda va u yoki bu shaklda aqliy yoki jismoniy harakatlar natijasini ifodalaydi [4]. Mustaqil ish o'qituvchi ta'lim oluvchining fandan olgan bilim, ko'nikma va malakalarini yanada kengaytirishga va takomillashtirishga qaratilgan faoliyat

turi hisoblanadi (ma'ruza, amaliy, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar davomida turli usullar yordamida bajariladigan faoliyatlardan mustaqil ish yuzaga keladi. Masalan, vaqtinchalik mikroreparat tayyorlash, konspekt qilish, rasm chizish, esse yozish va boshqalar). Mustaqil ta'lim topshiriqlari didaktik maqsadi, vazifasi, murakkablik darajasi, kimga (individual èki jamoa uchun) mo'ljallanganligiga qarab, bir-biridan farq qiladi. Mustaqil ta'lim jarayonida tanlangan mavzularning ilmiyligi, tizimliliği hamda o'quv materiallarining qiziqarliligi, amaliyot bilan bog'liqligi, fanlararo aloqadorligi, shuningdek, beriladigan mustaqil ishlar va topshiriqlarning ijodiy xarakterga egaligi muhimdir.

N.M.Zaborshikova mustaqil ta'lim yosh o'qituvchining kasbiy faoliyatini takomillashtirish sharoiti sifatida tavsiflaydi. Oliy ta'lim muassasasida mustaqil ta'limning tashkiliy shakllari quyidagicha:

1) Oliy ta'lim muassasasida fanlarni o'zlashtirishda kasbiy faoliyatga tayyorlanish:

A) ilmiy-nazariy tayyorgarlik

B) pedagogik-psixologik tayyorgarlik;

V) texnologik-informasion tayyorgarlik;

2) Masofaviy kurslar – seminar, konferensiyalar, olimpiadalar va boshqa tanlovlarga qatnashish;

3) Individual mustaqil ta'limni – ilmiy-tadqiqot ishlari, ilmiy-metodik va o'quv adabiyotlarini o'rganish, darsning turli nostandart shakllari ustida nazariy ishlar olib borish va dars ishlanmalar tayyorlash, mustaqil ta'lim jarayonida o'zini va o'zaro nazoratni yo'lga qo'yish kabilar talablar mustaqil ta'limi asosiy tashkiliy shakllari hisoblanadi [5].

Geografiya ta'limida mustaqil ta'limni masofaviy tashkil etish uchun nafaqat muayyan kasbga yoki faoliyat sohasiga qiziqish, balki ushbu faoliyat turiga layoqatning mavjud bo'lishi ham talab etiladi. Shu nuqtai-nazardan olib qaraganda, talabalarning geografik bilimlari qay darajada ekanligi, mustaqil ta'limning murakkablik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mustaqil ta'lim talabaning o'zi tomonidan boshqarilishini e'tiborga olib, bu faoliyat bilan inson erkin holda va istagan vaqtida manbalardan o'zi tanlab, maqsad, vosita, mazmun nuqtai nazaridan foydalanishi mumkin [1]. Muslimov N.A. "Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish" nomli monografiyasida mustaqil ta'limni avtonomlik va hamkorlik xususiyatiga ega deb ta'riflaydi [2]. Geografiya ta'limida ham mustaqil ta'lim avtonomlik va hamkorlik xarakteriga ega hisoblanadi. Mustaqil bilim olishda avtonomlik bu – geografik o'qitish maqsadlari, tamoyillari, mazmuni, metodi va o'qitish vositalarni aniqlash va tanlash, ularni qiynalmasdan hamda tashqi ta'sir yordamisiz, amalga oshirish qobiliyatidir. Hamkorlikdagi mustaqil ta'lim esa ko'proq talabalarning kichik guruhlarda, komandada birgalikda bitta muammoni yechimini topish jarayonidagi mustaqil faoliyat olib borishda yuzaga keladi.

Mustaqil ta'lim, o'quv faoliyatini tashkiliy shakli sifatida quyidagi xususiyatlarga ega:

1) mustaqil ta'lim maqsadining aniq belgilanishi;

2) aniq vazifalarning belgilanishi;

3) mustaqil ta'lim natijalarini ifodalash shakllarining aniqligi;

4) mustaqil ta'lim turlarini tekshirish usullarining aniqligi;

5) har bir talabanning berilgan topshiriqni bajarishi majburiyligi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Mustaqil ta'limda talabalarning o'quv-bilish faoliyati 3 turda amalga oshiriladi: individual, guruhli va ommaviy.

- individual faoliyati: ma'lum muammo bo'yicha ilmiy-tadqiqotchilik ishlarini amalga oshirish referatlar, ma'ruzalar tayyorlash; ilmiy-metodik va o'quv adabiyotlarini o'rganish; dars ishlanmalari loyihalash, o'quv topshiriqlari, didaktik materiallar tayyorlash asosida yuzaga chiqadi;

- guruhli faoliyati: auditoriyadagi o'quv-bilish, mashg'ulotlar, o'qitish mazmuni va metodlarini tashkillashtirish va auditoriyadan tashqaridagi malakaviy va o'quv dala amaliyot davrida kuzatish ishlarini olib borish amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida;

- ommaviy faoliyati: auditoriyadan tashqari turli konferensiyalar, uchrashuvlar, davra suhbatlari, tanlovlar, talabalar forumi, festivallar, loyihalarda ishtirok etish davomida amalga oshiriladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, geografiya fanini masofaviy o'qitishda mustaqil ta'limni tashkil etish darslarda qo'llaniladigan metodlardan tashqari, o'qitish vositalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masofaviy texnologiyalar asosida mustaqil ishlarni tashkil etish modelini amalda joriy etish jarayonida o'qitish vositalari sifatida quyidagilar belgilash mumkin: kompyuter tarmoqlari, internetning ijtimoiy serverlari, institutning WEB-sayti, elektron pochta, o'qitishning texnik vositalari va boshqalar.

Shuningdek, mustaqil ta'limda tanlangan mavzuning nazariy, amaliy, ilmiy, metodik va pedagogik asoslari tahlil qilinsa, samarali shakllari, vositalari tanlansa, ijobiy natijalarga erishish mumkin. Unda o'tiladigan mavzuning amaliyot bilan uzviylik, ilmiyligi va o'quv materiallarining qiziqarliligi, mavzularning tizimlilik, topshiriq hamda vazifalarning ko'p qirraliligi, o'zaro bog'liqligi muhim o'rin tutadi. Ammo eng asosiysi, talabalarning mustaqil ravishda ta'lim olish faoliyatini tashkil etishda ularning intilish va qiziqishlariga e'tibor qaratish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etish. Metodik qo'llanma. – T.: TDPU, 2006. – 80 b. 8-b.
2. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. – T.: Fan, 2004. - 128 b.
3. Husanboyeva Q.P. Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari: Dis. ... ped.fan.dok. – Toshkent: O'zPFITI, 2004. – 261 b.
4. Джусоева К.Г. Организация самостоятельной работы студентов по осетинскому языку на неязыковых факультетах // Балтийский гуманитарный журнал. 2016. Т. 5. № 2 (15). С. 155-157.

5. Заборщикова Н.М. Самообразование молодого учителя как условие совершенствования его профессиональной деятельности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Л.: , 1989. - 29 с.